

Promotrivši egzil bilo kao traumatično iskustvo napuštanja vlastitog zavičaja, vlastite sigurnosti i uljuljkanosti u dnevne rutine pod prisilom drugih, bilo kao samoinicijativni odmak od vlastite stvarnosti kao neiscrpan izvor književne produkcije, nedvojbeno je kako se nalazimo pred jednom od permanentno aktualnih tema u književnosti. Ovaj fenomen razlog je nastanka iznimnog korpusa tekstova, među kojima nalazimo prije svega one dokumentarističko-memorijalističke prirode, ne zaobišavši ni one koji mogu biti određeni kao tekstovi s književno-umjetničkom vrijednošću. U ovom radu egzil i njegove autobiografske implikacije bit će analizirani na primjeru izbora iz djela trojice talijanskih *esula*: *Esilio* Enza Bettize, *La Corsara* Raffaelea Ceconija i *Non ho più patria* Marca Perlinija.

KLJUČNE RIJEČI: književnost, egzil, književnost u egzilu, autobiografski elementi, roman, dnevnik, *eibifsulì*, Enzo Bettiza, Raffaele Ceconi, Marco Perlini, *Esilio*, *La Corsara*, *Non ho più patria*, Split, Zadar

---

EGZIL KAO AUTOBIOGRAFSKA KATEGORIJA U ODABRANIM DJELIMA ENZA BETTIZE, RAFFAELEA CECCONIJA I MARCA PERLINIJA

Ukoliko se poradi uvoda u problematiku ovoga rada osvrnemo na prvi od dvaju temeljnih pojmova¹ koji će biti korišteni pri analizi odabranih djela,² moramo prije svega napomenuti kako se pri određenju egzila u kontekstu književnosti polazi od činjenice kako se radi o jednom permanentno prisutnom fenomenu koji je vrlo često generator književne produkcije. Od najranijih početaka civilizacije egzil je kao pojava i određenje prisutan u

---

¹ Riječ je, dakako, o ključnim terminima koji su navedeni u naslovu samoga rada: „egzil“ i „autobiografija“.

² Odabrali smo sljedeće naslove: ENZO BETTIZA, *Esilio*, Oscar Mondadori, Milano, 2006.; RAFFAELE CECONI, *La Corsara: romanzo quiz*, Editrice Corsara, Venezia, 1968.; MARCO PERLINI, *Non ho più patria*, Edizioni dello Zibaldone, Trieste, 1955.

više segmenata ljudskog života, utemeljivši se prije svega kao kazna izгона iz Edenskog vrta, ostajući sve do današnjeg dana oblik kazne koji, „iskorijenivši“ pojedinca iz njegovog zavičaja, ostavlja na njemu niz neizbrisivih posljedica. U prvim povijesnim momentima egzil je prije svega promatran kao geografsko izmještanje pojedinca, a njegove rječničke definicije gotovo uvijek akcentuiraju ovakav njegov oblik određivši ga kao „progonstvo, prognanstvo, izgnanstvo; iseljenje iz domovine, prisilno, a i dobrovoljno“³ ali i kao „mjesto progonstva“.⁴ Zanimljivo je ovome pridodati činjenicu kako je, iako se uz njega vežu mahom pejorativne konotacije, u antičkim civilizacijama - u Rimskom Carstvu i kod starih Helena - egzil kazna izгона za privilegirane staleže dok mu pripadnici nižih slojeva društva nisu bili podloženi, budući da je njihova kazna uključivala najčešće zatvor ili fizički rad.⁵ Egzil, međutim, u novije vrijeme označava i drugačiju kategoriju,⁶ a koja se ne tiče

-----

³ BRATOLJUB KLAIĆ, *Rječnik stranih riječi: Tuđice i posuđenice*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 350.

⁴ *Ibid.*

⁵ Usp. *Exile in Literature*, edited by María-Inés Lagos-Pope, Bucknell University Press, Lewisburg, Associated University Presses, London and Toronto, 1988., odnosno prilog *Exile, Self and Society* Roberta Edwardsa (str. 15.-31.) u kojem se poziva na djelo Paula Taborija *The Anatomy of Exile* analizirajući fenomen egzila na primjeru povijesnih i književnih tekstova počevši od Egipćanina Sinuheha koji je živio dva tisućljeća prije Krista, preko praksi u Rimskom Carstvu i tadašnjeg raščlanjenja različitih vrsta egzila kao kazne za privilegirane, više staleže, Ovidijevih *Tužaljki* i *Pisma iz Ponta* te nezaobilaznog iskustva najvećeg talijanskog poete Dantea Alighierija i njegovih razmišljanja u i o egzilu, prije svega u *Gozbi*.

⁶ Usp. o ovome temeljnu komparatističku analizu Claudia Guilléna u radu koji i u današnje vrijeme ima itekakvu važnost u kontekstu proučavanja egzila u književnosti: *On the Literature of Exile and Counter-Exile*, u „Books Abroad“, godište 50., broj 2 (proljeće, 1976.), str. 271.-280. gdje autor daje svoje kritičko-komparatističke interpretacije egzila, govoreći prije svega o dva različita pola književnosti koja nastaje na temu egzila, pri čemu je prvi pol „the direct or near-autobiographical conveyance of the actual experiences of exile itself by means of emotions reflecting the experiences or of attitudes developed toward them“ dok je drugi „the imaginative presentation of relatively fictional themes, ancient myths or proposed ideas and beliefs growing from what are essentially the consequences in the changing writer, or group of writers, of the initial experiences“. Sukladno tome, dvije su kategorije pisaca: u prvu spadaju pisci koji o egzilu govore, a u drugu oni koji od njega uče. U prvom slučaju, koji je čest u poeziji te često preuzima moduse elegije, egzil postaje „its own subject matter“. U drugom, koji obično stremi ka pripovjednoj prozi i esejima, egzil je stanje ali ne i vidljivi uzrok „of an imaginative response often characterized by a tendency toward integration, increasingly broad vistas or universalisms“. Prve su instance primjeri literature u egzilu, dok su druge primjeri literature „of counter-exile“.

fizičkih granica: te su granice psihološke i tiču se osobe koja je u egzilu, onom tzv. „unutarnjem“,⁷ a mahom se radi o intelektualcima i književnicima⁸ koji odabiru ovakav oblik izolacije kako bi pokazali jednu vrst prkosa,

⁷ Radi se, naime o prijevodu engleskog naziva ovakvog tipa egzila kojega u svojem radu predlaže Guillén: „inner“ exile. Guillénova je umotvorina raščlamba na dvije vrste egzila: „inner“ i „actual“ exile, u: ivi, str. 280.

⁸ Jedna od najvažnijih referenci u proučavanju egzila u književnosti, odnosno u temeljnom određenju egzila kao fenomena koji je kroz ljudsku povijest, a posebno u suvremenom dobu, iznjedrio posebnu skupinu intelektualaca i književnika, jest esej Edwarda W. Saida *Reflections on Exile*. Spomenuti Saidov esej napisan je 1984. godine, a uvršten je 2000. godine u zbirku eseja pod naslovom *Reflections on Exile and Other Essays*, usp. EDWARD W. SAID, *Reflections on Exile and Other Essays*, Harvard University Press, Cambridge Mass., 2002.; usp. također talijanski prijevod EDWARD W. SAID, *Nel segno dell'esilio: riflessioni, letture e altri saggi*, traduzione di Massimiliano Guareschi e Federico Rahola, Feltrinelli, Milano, 2008. Zanimljiv je i video isječak intervjua sa Saidom povodom objavljivanja spomenute knjige: <https://www.youtube.com/watch?v=8EvoZ7vgu0A> (pristupljeno 2.5.2015.). Nadalje, moramo u ovom kontekstu napomenuti kako je egzil itekako dobro analiziran u kontekstu književne kritike, a između izuzetno brojnih naslova (većinom se radi o zbornicima radova) objavljenih na temu egzila u književno-kritičkom smislu izdvojiti ćemo nekoliko koji su općenitiji, a koje smo uspjeli detaljnije proučiti. Krenimo od anglosaksonskih primjera: već spomenuti *Exile in Literature*, edited by María-Inés Lagos-Pope, cit.; *Literature in Exile*, edited by John Glad, Duke University Press, Durham and London, 1990.; *The Literature of Emigration and Exile*, edited by James S. Whitlark and Wendell Aycock, Texas Tech University Press, Lubbock, 1992.; *The Literature of Exile*, edited by Robert G. Collins and John Wortley, University of Manitoba Press, Winnipeg, 1975.; pomno odabrani književni tekstovi u antologiji *The Oxford Book of Exile*, edited by John Simpson, Oxford University Press, Oxford, New York, 2002.; „kanonsko“ djelo PAUL TABORI, *The Anatomy of Exile: a semantic and historical study*, Harrap, London, 1972.; recentnija publikacija američke književne kritičarke kineskih korijena: HONG ZENG, *The Semiotics of Exile in Literature*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.; o perspektivi/vnosti ženskih autorica u egzilu u zborniku radova *Women's Writing in Exile*, edited by Mary Lynn Broe and Angela Ingram, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, London, 1989.; zaključno sa nezaobilaznim radom Claudia Guilléna *On the Literature of Exile and Counter-Exile*, cit. Na talijanskom jeziku objavljen je također cijeli niz naslova na temu egzila, a posebno su nam zanimljivi bili sljedeći: zbornik radova *Già troppe volte esuli: Letteratura di frontiera e di esilio*, a cura di Novella di Nunzio, Francesco Ragni, Università degli studi di Perugia, Perugia, 2014., dostupan online: prvi svezak - Tomo I: <http://www.ctl.unipg.it/issues/ESULI/TOMO%20I.pdf>; drugi svezak - Tomo II: <http://www.ctl.unipg.it/issues/ESULI/TOMO%20II.pdf> (zadnji put pristupljeno 14.9.2015.); zbornik radova *Quaderni di Synapsis. VII: Esilio: Atti della Scuola Europea di Studi Comparati: Pontignano, 18-25 settembre 2006*, a cura di Roberto Russi, Le Monnier, Firenze, 2008.; zanimljiv književno-kritički kolaž u djelu FRANCO RELLA, *Dall'esilio: La creazione artistica come testimonianza*, Feltrinelli, Milano, 2004.; izuzetno zanimljiva analiza Richarda Senneta bila nam je dostupna u talijanskom prijevodu originalne (engleske) inačice: RICHARD SENNET, *Lo straniero:*

ali i nezainteresiranosti za svijet koji se oko njih nalazi, odnosno usredotočenost na vlastiti duh, pri čemu se stvaralaštvo u egzilu transformira u ovom slučaju u neku vrst intelektualnog azila.⁹ Egzil se, dakle, iz onog očitog, geografskog, „izvanjskog“ polako preobličio u manje očit, psihološki, unutarnji, iako egzilanti kojima ćemo se baviti spadaju u prvu grupu, budući da se radi o ljudima koji su u vlastitom djetinjstvu proživjeli traumu izгона iz vlastitog grada i pisanje im služi kao terapijski otklon od njihove stvarnosti.¹⁰

Drugi temeljni pojam u našoj analizi jest autobiografija, odnosno njena proširena sintagma za potrebe naših razmatranja - autobiografska kategorija. Moramo prije svega napomenuti kako je u znanstvenoj analizi autobio-

-----

due saggi sull'esilio, traduzione di Fiorenza Conte, Feltrinelli, Milano, 2014. Što se tiče publikacija objavljenih na temu egzila u književnosti na hrvatskom jeziku, koncentrirali smo se na sljedeće naslove: *Egzil, emigracija: novi kontekst: zbornik*, priredila Irena Lukšić, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2002.; VINKO GRUBIŠIĆ, *Hrvatska književnost u egzilu*, Knjižnica Hrvatske revije, Barcelona, München, 1991.; BRANKA KALOGJERA, *Pisci između dviju domovina*, Hrvatsko filološko društvo: Graftrade, Rijeka, 2003.; književni časopis s temom broja *Književnost u emigraciji*: „Književna smotra“ 29 (1997) 2/3 (104/105); BORIS ŠKVORC, *Egzilna i emigrantska književnost: Dva modela diskontinuiteta u sustavu nacionalnog književnog korpusa u doba kulturalnih studija*, u: „Kolo“, godište XIV, br. 2, ljeto 2004., str. 5-33. Ogled je dostupan i online: <http://www.matica.hr/kolo/296/Egzilna%20i%20emigrantska%20knji%20C5%BEevnost%3A%20Dva%20modela%20diskontinuiteta%20u%20sustavu%20nacionalnog%20knji%20C5%BEevnog%20korpusa%20u%20doba%20kulturalnih%20studija/> (zadnji put pristupljeno 15.9.2015.).

⁹ O književnosti kao formi intelektualnog azila u egzilu usp. ANDREA ZLATAR, *Tekst, tijelo, trauma: ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004., str. 135-136.

¹⁰ U kontekstu proučavanja specifične instance egzila koja nam je posebno interesantna - egzodusa dalmatinskih Talijana nakon Drugoga svjetskog rata - objavljen je nedavnije sljedeći zbornik radova *L'esodo giuliano-dalmata nella letteratura, Atti del convegno internazionale, Trieste, 28 febbraio - 1 marzo 2013*, a cura di Giorgio Baroni e Cristina Benussi, Fabrizio Serra Editore, Pisa, Roma, 2014. Moramo spomenuti ovdje i rad GIORGIO BARONI, ANNA BELLIO, *Letteratura dalmata italiana*, u: „Rivista di letteratura italiana, godište XXIV, br. 3, 2006., str. 23-46., objavljen također i u: „La rivista dalmatica“, godište XCV, br. 1, 2009., a dostupan je i online: http://www.coordinamentoadriatico.it/index.php?option=com_content&task=view&id=2104&Itemid=1 (zadnji put pristupljeno 10.7.2015.) te tematska izdanja časopisa „La battana“: *Letteratura dell'esodo*, godište 27 (1990.), broj 97-98 te *Letteratura dell'esodo: pagine scelte*, godište 28 (1991.) broj 99-102. Pridodat ćemo ovom popisu također naslove koji su nam je uvelike pomogli pri shvaćanju i analizi egzila, odnosno ostanka dalmatinskih i istarskih Talijana u književnom smislu: ŽIVKO NIŽIĆ, *Kolizijske kulture u prozi Fulvija Tomizze*, Edit, Rijeka, 1996.; ŽIVKO NIŽIĆ, *Temi istriani e dalmati - Istarske i dalmatinske teme*, Edit, Rijeka, 1999. te u antropološkom smislu PAMELA BALLINGER, *History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans*, Princeton University Press, Princeton i Oxford, 2003.

grafije kao književnog žanra prisutna iznimna količina tekstova koji su često oprečni kako drugima, tako i samima sebi.¹¹ Teorija autobiografije predstavlja jedan izuzetno kompleksan sustav misli koji generira razna nesuglasja, među kojima je prije svega nerazriješeno pitanje korpusa tekstova koji bi se u nju uvrstili, problem starosti materije, itd.¹² Najjednostavnije je autobiografiju odrediti kao „djelo u kojem se opisuje vlastita osoba i pripovijeda vlastiti život“.¹³ Autobiografski elementi bili bi, dakle, sukladno rječničkim definicijama, oni koji se tiču opisa vlastitog života u tekstu, odnosno autorovog svjesnog i očitog preuzimanja elemenata iz života i njihovog inkorporiranja u tekst. Dva pridjeva netom spomenuta - svjesno i očito - ključni su za našu analizu, budući da se u definicijama autobiografije kao žanra u književnosti često polazi od uvjerenja kako temeljno razgraničenje od ostalih književnih žanrova počiva na odnosu autor - pripovjedač - lik, odnosno njihova jedinstva. Autor, dakle, u autobiografiji figurira kao sve tri navedene kategorije.¹⁴

Vratimo se nakon kratkog osvrta na referencu autobiografskog na ključni pojam naše analize - egzil. U svojem nezaobilaznom eseju *Reflections on Exile*, na kojega ne možemo ne osvrnuti se u ovom kontekstu, Edward Said¹⁵

-----

¹¹ Izuzetno zanimljiv izbor temeljnih filozofsko-kritičkih tekstova koji se tiču autobiografije pronašli smo u sljedećem izdanju: *Autor, pripovjedač, lik*, priredio Cvjetko Milanja, Svjetla grada, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Osijek, 2000. O analizi autobiografije i pokušajima njezine definicije informirali smo se iz niza naslova, među kojima ćemo izdvojiti sljedeće: HELENA SABLJIĆ TOMIĆ, *Hrvatska autobiografska proza: Rasprave, predavanja, interpretacije*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.; ANDREA ZLATAR, *Isповijest i životopis: Srednjovjekovna autobiografija: Rasprava*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2000.; ANDREA ZLATAR, *Autobiografija u Hrvatskoj: Nacrtni povijesti žanra i tipologija narativnih oblika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

¹² Usp. o teoriji autobiografije i problemima žanra izuzetno sustavnu i zanimljivu analizu u doktorskoj disertaciji: ADRIJANA VIDIĆ, *Ženska autobiografija u Rusiji: Modeli osobnog i javnog*, doktorski rad, Zagreb, 2011., str. 8.-35.

¹³ MILIVOJ SOLAR, *Književni leksikon: Pisci. Djela. Pojmovi (Drugo, prošireno izdanje)*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011., str. 33.

¹⁴ Usp. Cvjetko Milanja: *Autor-pripovjedač-lik*, u: *Autor, pripovjedač, lik*, priredio Cvjetko Milanja, cit., str. 7.-15. Izuzetno je kompleksan problem shvaćanja odnosa ovih triju kategorija, budući da se tijekom godina, a poglavito od sredine 20. stoljeća naovamo, mnogo puta mijenjao i bio nanovo definiran u vidu različitih filozofskih, kritičkih i općenito književno-teoretskih strujanja. Počevši od ruskog formalizma koji je prvi artikulirao novo viđenje lika, nastavivši se na francuski strukturalizam koji je naglasak stavio na strukturu i odnose u tekstu te naposljetku na poststrukturalizam, „instancija je autora doživljavala različite forme apoletizacije, sve do negacije i teze o smrti autora“, ivi, str. 8.

¹⁵ Edward W. Said (1935.-2003.) jedan je od najvažnijih mislilaca suvremenog doba. Rođen je u Izraelu, ali je najveći dio života proveo u SAD-u (točnije - u New Yorku), radeći od 1963. godine kao profesor

- jedan od najpoznatijih teoretičara postkolonijalne kritike - bavio se problematikom egzila u književnosti. Ističe kako se radi o iznimnom stanju o kojemu je puno lakše razmišljati nego li proživljavati ga.¹⁶ Fenomen egzila može biti interpretiran i kao prepreka između egzilanta i njegovog zavičaja koja nikad ne može biti savladana. Uistinu, kaže Said, kako književnost, tako i povijest općenito sadrži veličanstvene, romantične, slavne epizode iz života egzilanata koje nisu ništa drugo nego li pokušaji premošćivanja neizbježnog otuđenja.¹⁷ Tako su postignuća i uspjesi egzilanata uvijek praćeni sveprisutnim osjećajem gubitka. Međutim, pitanje koje se nameće jest sljedeće: ako je egzil stanje nenadoknadivog gubitka, zbog čega biva tako lako pretočen u moćan i obogaćujući motiv moderne književnosti i, u općenitijem smislu, čitave kulture? Odgovor na to pitanje nije jednostavan, ali mogao bi se interpretirati u vidu potrebe egzilanta za kompenzacijom i popunjavanjem praznine stvaranjem novoga svijeta, vlastitog zavičaja kojemu je on jedini vladar. Nije stoga ni čudo kako se mnogi egzilanti bave upravo politikom, novinarstvom ili književnošću, odnosno pisanjem ili aktivizmom u bilo kojem obliku. Ovdje možemo pridodati i tezu kako kod egzilanata postoji fenomen pisanja u egzilu kojega interesantnom igrom riječi naziva sigurnim mjestom ili azilom - pisanje, odnosno književno stvaralaštvo je, dakle, azil u egzilu.¹⁸ Egzil, iako u većini slučajeva nabijen izrazito emocio-

-----

engleskog i komparativne književnosti na Sveučilištu Columbia, baveći se prije svega književnom kritikom. Vjerojatno najpoznatije njegovo djelo jest *Orijentalizam*, u kojemu je uvriježenu paradigmu istočnjačke kulture viđenu očima zapadnjačkih intelektualaca preispitao promatrajući ju kroz potpuno novu prizmu. Ova je Saidova interpretacija odnosa Zapad-Istok pokrenula skoro pa revoluciju u humanističkim znanostima, jer se danas gotovo više i ne može naći fragment humanističkih pitanja koji nije prožet njegovim razmišljanjima. Što se tiče hrvatske talijanistike, zanimljiva je u kontekstu interpretacije Saidovih kritičkih postulata knjiga Nina Raspudića *Jadranski (polu)orijentalizam: prikazi Hrvata u talijanskoj književnosti* koja je ustvari elaborirana disertacija naslovljena *Prekojadranski [poluorijentalizam]: dominantni modeli konstruiranja slike Hrvata u talijanskoj književnosti od prosvjetiteljstva do danas* gdje autor, analizirajući prije svega imagološkim metodama književna djela prominentnih talijanskih autora iščitava njihova viđenja Hrvata - od slike „dobrog divljaka“ Alberta Fortisa, preko Tommasea, Mazzinija pa sve do Bettize i Petacca. Međutim, Raspudić napominje kako je cilj njegovog istraživanja ne baviti se prikazima Hrvata u talijanskoj književnosti (ističući zasluge Mirka Deanovića i Mate Zorića kao i Artura Cronie) već pokušati dati širi uvid o talijanskom „diskursu“ o drugoj obali Jadrana. (usp. NINO RASPUDIĆ, *Jadranski (polu)orijentalizam: prikazi Hrvata u talijanskoj književnosti*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2010., str. 5.)

¹⁶ Usp. EDWARD W. SAID, *Reflections on Exile and Other Essays*, cit., str. 173.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ ANDREA ZLATAR, *Tekst, tijelo, trauma: ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti*, cit., str. 135.

nalnim konotacijama, može biti i moćno oruđe u znanstvenom smislu, tj. pri proučavanju književnosti, ali i povijesti općenito.¹⁹ Said spominje primjer Ericha Auerbacha,²⁰ koji je proveo više godina kao egzilant u Turskoj, a koji je upravo to iskustvo istaknuo kao model kojega svaki znanstvenik treba slijediti ukoliko se želi objektivno i nepristrano baviti bilo kojim problemom, jer ovakva iskustva, u najmanju ruku, oslobađaju čovjeka od predrasuda prema drugim ljudima, jezicima, kulturama, književnostima, i sl. Egzil je nedvojbeno stanje vječne potrage, nepopunjive praznine, sveobuhvatne nesigurnosti. To je osobito stanje svijesti, gdje, riječima Josifa Brodskog, egzilant postaje „žrtvom zemljopisa“.²¹ Zanimljiva je u ovom kontekstu i misao Marine Cvetajeve kako je zapravo svaki umjetnik, ali pjesnik ponajviše „emigrant iz Besmrtnosti u vrijeme, koji se ne vraća u svoje vrijeme“.²²

U ovom teoretskom kontekstu možemo promatrati i tri autora, čiji egzil i njegova književna manifestacija autobiografskog pečata čini srž ovoga rada. Prvi autor-egzilant-*esule* na kojega ćemo se osvrnuti jest nezaobilazni Splitsanin Enzo Bettiza,²³ u čijem je sintetičkom prikazu stanja egzila izrazito spretno opisana srž ovoga iskustva:

-----

¹⁹ Usp. rad *Esilio, metafora e trauma* autorice Helene Carvalhao Buescu, u: *Quaderni di Synapsis. VII: Esilio: Atti della Scuola Europea di Studi Comparati: Pontignano, 18-25 settembre 2006*, cit., str. 5.-6. u kojem se ističe kako je upravo egzil epistemološka odrednica istinskog povjesničara – jer „solo in questo stato di autoannullamento, o in questo essere senza patria, che lo storico può entrare in comunione con il materiale che riguarda la sua ricerca [...]. Straniero rispetto al mondo evocato dalle fonti, egli deve affrontare il compito – compito tipico dell'esule – di penetrare le sue appartenenze esteriori, in modo da poter imparare a comprendere quel mondo dall'interno.“

²⁰ Usp. EDWARD W. SAID, *Reflections on Exile and Other Essays*, cit., 185.

²¹ JOSIF BRODSKI, *Što dalje od Bizanta*, prev. I. Lukšić, „Lettre Internationale“ 5, Zagreb, 1992., str. 13.-26., u: *Egzil, emigracija: novi kontekst: zbornik*, cit., str. 7.

²² MARIJA CVETAJEVA, *Poet i vrijeme*, u: M. Cvetaeva, *Izabrannaja proza v dvuh tomah*, T. I., str. 367.-380., Russica Publishers, New York, 1979., u: *Egzil, emigracija: novi kontekst: zbornik*, cit., str. 8. Primijetiti ćemo samo kako navedeni osvrti Brodskoga i Cvetaeve na egzil, odnosno njegova sintetička definicija iz perspektive književnika, mogu korelirati sa već spomenutom Guillénovom raščlambom egzila na „actual“ i „inner“ exile, pri čemu se viđenje Brodskoga odnosi na prvi, a Cvetaevino na drugi pol pojma egzila.

²³ Enzo Bettiza (Split, 1927.) priznati je talijanski novinar je i književnik, autodefiniran kao „esule semislavo senza radici“ (u: ENZO BETTIZA, *Esilio*, cit., str. 392.). Stjecajem nemilih povijesnih okolnosti krajem Drugog svjetskog rata odlazi sa obitelji iz rodnoga grada u Italiju. Obitelj Bettiza je, pridodajmo, u to vrijeme bila izuzetno bogata i utjecajna, budući da je riječ o uspješnim splitskim industrijalcima. Bettiza kao novinar piše za čitav niz etabliranih novina, među kojima su „Corriere della Sera“ i „La Stampa“. Autor je velikog broja publikacija, među kojima i respektabilnog broja

L'esilio è simile a una lebbra leggera, gassosa, che, con un logorìo diluito nel tempo, sfigura e corrompe a poco a poco l'organo della memoria. Infatti, prima ancora che la psiche, è la scatola chimica della memoria la preda preferita di questa strana malattia dello spirito: questa necrosi indolore, che non s'avventa come una fiera carnivora sui ricordi, ma s'insinua piuttosto in essi come un gas nervino, ustionandoli e strinandoli a fuoco dolce. Il gas, attaccando con le sue esalazioni abrasive i tessuti della corteccia cerebrale, propaga e stende insicurezza mnemonica, dubbi, sospetti, buchi neri e coltri di tenebra sul fantasma della prima vita improbabile già vissuta dall'esule nella terra natia. Trasforma la memoria in memoria esiliata, la sommerge nell'amnesia, la rende sorda all'appello della rievocazione, refrattaria perfino ai richiami di nostalgia. Dai fondacci della memoria in coma riesce a malapena a riemergere, ogni tanto, qualche falena bruciata: spezzoni di fisionomie, di voci, di paesaggi, una volta completi e intensi come la vita che li aveva creati e nutriti prima di abbandonarli. Nient'altro che lacerti consunti e spolpati, nient'altro che ceneri di falena, ormai incapaci di rappersersi in un ectoplasma mnemonico a tutto tondo.²⁴

U prethodnom je citatu vidljiva problematizacija egzila u vidu njegove vremenske određenosti: egzilant je, kako smo već u uvodnom dijelu spomenuli, onaj koji je „žrtva zemljopisa“ ali je u isto vrijeme onaj koji je „žrtva vremena“. Kako dotični autor ističe: transformira „sjećanje u izgnano sjećanje“. Nadalje ističe kako on nije jedini koji u svojem djelu tematizira proživljavanje egzila, ali napominje i kako je više puta pokušao samog sebe zavarati da egzil u svom pervazivnom obliku nije dodirnuo njega na način na koji je obilježio druge egzilante:

-----

književnih djela. Roman *Esilio* (1996.), maestralno autobiografsko djelo, pribavio mu je cijenjenu talijansku nagradu „Campiello“ (usp. prvo izdanje ENZO BETTIZA, *Esilio*, Arnoldo Mondadori, Milano, 1996.; u nas prevedeno *Egzil*: usp. ENZO BETTIZA, *Egzil*, Marjan tisak, Split, 2004., prev. Karmen Milačić i Ana Prpić). O svojoj knjizi, koju naziva „l'involontaria autobiografia“ navodi kako „potrà servire al lettore da guida alla comprensione dell'interminabile tragedia balcanica, si dirama lungo quattro percorsi fra loro intrecciati.“, u: ENZO BETTIZA, *Esilio*, cit., str. 398.

²⁴ ENZO BETTIZA, *Esilio*, cit., str. 399.

La sindrome da esilio, quel particolare malessere d'estraniamento e d'illusorietà esistenziale che perseguita l'esule ovunque egli si trovi, non è un argomento inedito. Lo hanno già affrontato e trattato con lucidità, talora con amara brutalità, alcuni scrittori nati come Kundera all'est, o quasi all'est, e successivamente trapiantati all'ovest. Io però, fino ad ora, non avevo mai sfiorato l'argomento, neppure di sfuggita. Avevo sempre finto, con gli altri e più ancora con me stesso, che la cosa in fondo potesse non riguardarmi e toccarmi personalmente. M'illudevo, volevo illudermi, di non portare quel fardello sulle spalle. In sostanza, rimuovevo un disagio che però, appena mi sono abbandonato alla rievocazione autobiografica, è quasi subito emerso con straordinaria energia dal sottosuolo del mio inconscio conculcato. Allora ho capito che non sarei mai riuscito a spiegarmi interamente a me stesso se non avessi tentato, una buona volta, di spiegare più a fondo i misteriosi disturbi psichici che quella sindrome fa allignare nelle sue vittime.

Bettiza ističe važnost sjećanja kao mogućeg lijeka koji pomaže ublažiti simptome „bolesti egzila“ - „malessere esistenziale“. Kako bi prestao biti „žrtva zemljopisa i vremena“ on kao književnik mora, da bi ozdravio, transformirati u pisanu riječ vlastito iskustvo:

Ecco perché ritrovare il filo della memoria è, per un esule, un'operazione molto più importante che per un individuo nato e cresciuto e rimasto, senza strappi, nel proprio ambiente naturale. Per l'esule, immerso troppo a lungo nella malsana palude dell'oblio, ricordare è guarire. Ricordare è come ritrovare, dopo il coma della memoria, una prima vita perduta. È come riesumare la salute della tomba del proprio passato. In definitiva le pagine sparse, dedicate qua e là alle varie forme morbide della sindrome (l'esilio in terra propria, l'esilio in terra altrui, l'esilio quale profonda e perenne condizione di malessere esistenziale), non sono altro che lo sforzo terapeutico di chi, scrivendole, ha tentato di curarsi di un male all'apparenza inguaribile ancorché invisibile.²⁵

-----

²⁵ Ivi, str. 399.-400.

Promišljanja o egzilu kao autobiografskoj kategoriji u Bettičinom romanu možemo zaključiti utvrdivši kako *Esilio* bez sumnje može biti definiran kao autobiografski roman u kojemu autor, osvrćući se na vlastito iskustvo i proživljenu traumu napuštanja zavičaja, analizira regionalne i nacionalne fenomene uzdižući ih na univerzalnu razinu.²⁶ *Esilio* također može biti analiziran kao djelo u kojemu se autor na jedan izuzetno elokventan način, osebujnim jezikom i stilom, potaknut vlastitim iskustvom, očituje o egzilu, ponudivši jednu izuzetno minucioznu analizu spomenutog fenomena.

Drugi autor na kojega ćemo se osvrnuti jest Raffaele Cecconi,²⁷ književnik iznimno bogatog opusa koji je u kontekstu suvremene talijanske književnosti

-----

²⁶ Usp. o ovome ŽIVKO NIŽIĆ, *Indagine ed esaltazione del dalmatismo nel romanzo Esilio di Enzo Bettiza*, u: *Civiltà italiana. Nuova serie 4-2006, volume secondo, Italia e Europa: dalla cultura nazionale all'interculturalismo, Atti del XVI Congresso, Cracovia (Polonia) 26-29 agosto 2004*, str. 375-383.

²⁷ Raffaele Cecconi (Zadar, 1930.) talijanski je autor zadarskih korijena koji živi u Veneciji. Kao i Bettiza, uslijed nemilosrdnih povijesnih okolnosti sa obitelji napušta zavičaj. Izuzetno zanimljiv kao pjesnik, prozaist i esejist. Objavio je čitav niz djela, među kojima, kako bismo ilustrirali njegovu bogatu književnu produkciju, navodimo sljedeća: *L'uomo curvo* (1959.), *Pettegolezzi d'attualità* (1969.), *L'Italia degli impegnati* (1969.), *Ofelia* (1970.), *Una vita ladra* (1971.), *Calore* (1971.), *Confessioni al figlio* (1976.), *Un culo così* (1979.), *Il sorriso che morde* (1980.), *Viaggio in canoa* (1980.), *Ora che invecchio* (1989.), *Dio è un buffone?* (1991.), *Non me ne frega niente* (1993.), *D... come Dalmata* (1998.), *Ciò che ho visto girando il mondo* (1999.), *I pensieri che contano* (2000.), *Trentatré misteriosi eventi* (2002.), *La signora X* (2004.), *Quaderno Trevigiano e della Gioiosa Marca* (2005.), *Il venditore di giardini* (2006.), *La Meraviglia* (2008.), *Grilli e capricci* (2011.). Dobitnik je čitavog niza nagrada i priznanja: 1965. „Torino“ za zbirku poezije *Da un mare all'altro*; 1966. „Prove Rapallo“ za roman *La Corsara*; 1972. „Jesolo“ za pripovijetku *La corriera della neve* i „Stradanova“ za esej o epigramu; 1978. „Camposampiero“ za poeziju religijskog izričaja; 1979. „Plusart“ za poeziju u „Tre Venezia“, itd. O njegovoj su poetici pisali mnogi priznati književnici, kritičari, znanstvenici i umjetnici, među kojima navodimo sljedeće: T. Crali: „Hai scritto qualcosa che mai avevo letto e che avrei voluto scrivere io.“; R. Damiani: „La sua stravaganza nasconde spesso un'intelligenza che può persino turbare. C. non cerca sentenze, ma promemoria, secche note per una strategia di sopravvivenza intellettuale, registrazioni sintetiche di fatti constatati... sono battute di un solista, che tuttavia sottintende un coro, di cui manca, o almeno una conversazione 'd'altri tempi', dove ogni partecipante doveva sfoggiare una propria brillantezza. E la stessa libertà rivendicata da C. si ricollega, in fondo, al rispetto di un'educazione, anche letteraria, che ormai pochi sono disposti ad osservare.“; F. Fellini: „Ho aperto il suo libro di poesie sfogliandolo all'inizio con quel senso di estraneità e di vaga diffidenza che si ha sempre nei confronti di poeti che non si conoscono, ma poi sono stato toccato da un verso, da un'immagine, dalla musica, dal sentimento, e le ho lette tutte con trasporto crescente, sentendo con gratitudine di trovarmi dinanzi ad un vero poeta.“; G. Manacorda: „Mi pare condotto con così rigorose e insieme popolari argomentazioni da costituire un vademecum prezioso per la vita e per la poesia. Lei è davvero uno degli scrittori dalla carriera

počesto pokazivao izuzetnu inovativnost,²⁸ rođen u Zadru 1930. godine. Nikad prežaljeni zavičaj stjecajem nemilosrdnih povijesnih okolnosti morskim putem preko Lošinja napušta pred kraj Drugog svjetskog rata. O svome je iskustvu egzila progovorio ponajprije u romanu *La Corsara*²⁹ i u zbirci priča *Ofelia*,³⁰ a kasnije i u pjesničkim zapisima o rodnom gradu.³¹ U romanu *La Corsara*, koji je zapravo autobiografski *bildungsroman*,³² autor se najprije obraća čitatelju,

-----

più strana in cui mi sia imbattuto.“; G. Pampaloni: „Il suo libro - ad eccezione delle migliaia che ricevo - lo conserverò.“; G. Pontiggia: „Le poesie di C. sono ironiche a volte, ricche di amare e sorridenti provocazioni. E, a dispetto del titolo, animate da una singolare gioventù interiore.“; G. Prezzolini: „Leggendolo mi sono accorto che ci sono cose molto buone nel loro genere, però meritevoli sempre se non altro perché lei va per la sua corrente e s'infischia degli altri. Mi dispiace di non averlo letto prima.“; A. Zanzotto: „Anche se la sua esperienza è per più di un aspetto lontana dalla mia, trovo che questa sua opera è ricca di autenticità, è solida, e merita senz'altro quella diffusione e quell'ascolto che va alla poesia vera.“; Pietro Annigoni, Carlo Betocchi, Italo Calvino, Giorgio Caproni, Luigi Dallapiccola, Carlo Della Corte, Gillo Dorfles, Ugo Fasolo, Claudio Magris, Giacomo Manzù, Živko Nižić, Giuseppe Petronio, Fausto Pirandello, G. Raboni, Vittorio Sereni, Giani Stuparich, Fulvio Tomizza, Diego Valeri e Giorgio Vigolo. Ceconi također piše za čitav niz časopisa i novina: „La Fiera Letteraria“, „Prospecti“, „Quinta generazione“, „Prove“, „Controcampo“, „L'Osservatore politico letterario“, „Arenaria“, „Talento“, „Vernice“. Poezija mu je prevedena na engleski i arapski. Više podataka u: WALTER CHEREGHIN, CLAUDIO H. MARTELLI, *Dizionario degli autori di Trieste, dell'Isontino, dell'Istria e della Dalmazia*, Hammerle Editori, Trieste, 2014., str. 149.-150.; FRANCESCO SEMI, VANNI TACCONI, *Istria e Dalmazia: uomini e tempi, Dalmazia: Le figure più rappresentative della civiltà dalmata nei diversi momenti della storia: con ampia bibliografia generale e particolare*, Del Bianco Editore, Udine, 1992., str. 649. te online na sljedećoj poveznici: http://www.literary.it/ali/dati/autori/ceconi_raffaele.html (zadnji put pristupljeno 30.6.2015.)

²⁸ Usp. o ovome iscrpne analize poetike Raffaelea Ceconija: ŽIVKO NIŽIĆ: *Biografska proza Zadrana Raffaelea Ceconija - Rijeka Leta bez čarolije*, u: *Hrvatsko-talijanski književni odnosi: Zbornik 9*, uredila Sanja Roić, FF press, Zagreb, 2005., str. 197.-223.; ŽIVKO NIŽIĆ, *Da un mare all'altro. Ritorno poetico alla patria di Raffaele Ceconi*, u: „La battana“, godište XLII (2005.), broj 157/158, str. 53.-72. te ŽIVKO NIŽIĆ, *La poesia del ritorno di Raffaele Ceconi e la poetica del Canzoniere di Umberto Saba*, u: *L'esodo giuliano-dalmata nella letteratura, Atti del convegno internazionale, Trieste, 28 febbraio - 1 marzo 2013*, cit., str. 345.-353.

²⁹ RAFFAELE CECCONI, *La Corsara: romanzo quiz*, cit., prevedeno na hrvatski kao RAFFAELE CECCONI, *Gusarica*, Zajednica Talijana Zadar, Zadar, 2011., prev. Danijel Tonkić

³⁰ RAFFAELE CECCONI, *Ofelia*, Editrice Corsara, Venezia, 1970.

³¹ RAFFAELE CECCONI, *D --- come Dalmata: poesie nel dialetto de Zara*, Del Bianco, Udine, 1998.

³² O ovome iscrpnije govori Živko Nižić u radu *Biografska proza Zadrana Raffaelea Ceconija - Rijeka Leta bez čarolije*, cit.: „Ceconi se okrenuo biografskom romanu s povijesnom pozadinom Zadra nakon drugog svjetskog rata, Zadru ruševina i dilema onih Talijana i Hrvata koji su se rodili i živjeli ondje u različitim povijesnim okolnostima i koji su trebali tek odlučiti da li ostanu ili otići, kao i ona većina pobjegla od užasa savezničkoga bombardiranja civilnoga stanovništva“

gdje ističe kako je jedini njegov grijeh „che mi sforzo d'esser compreso“.³³ Upravo je taj pokušaj uklapanja njegov „grijeh“, pa i Cecconija možemo definirati kao „žrtvu zemljopisa i vremena“. Kroz prizmu kompleksnog odnosa Enrica, piščevog alter-ega, i mlade Nevenke, vidljiva je problematika odnosa između dviju nacija, Italije i Hrvatske te u ovom slučaju nacija odbija naciju, a ne djevojka mladića. Očita je analogija s autorovim životom, budući da se vjerojatno i sam autor, kao Talijan, osjeća odbačenim. Bitan je trenutak u romanu u kojem Enrico naslućuje svoju sudbinu, očitog autobiografskog pečata, a u kojemu je sažeto psihološko stanje osobe koja odlazi u egzil:

E dal canto mio già mi vedo in un'altra nazione, accolto da gente estranea, tra persone alle quali sono sicuro che mostrerò un viso sperduto e ostile. Mi aggirerò in città sconosciute così come Rupo si aggira per il vicinato simile a una bestia da cortile. Nessuno di me saprà niente, della spiaggia che amo, di Nevenka, della Corsara dove giorno per giorno ha goduto di sentirmi libero come un uccello. Nelle città lontane invece mi troverò prigioniero, le strade mi umilieranno, dovrò affrontare lotte pesanti chi lo sa quanto prima di abituarci a quella vita nuova. E così, chiaramente sento che non voglio andarmene, che preferisco star qui, e qualche cosa di duro nasce in me a tutti questi discorsi incerti. Devo resistere fin da adesso, devo prepararmi al peggio. Per quanto faccia mia madre non è ancora stata detta l'ultima parola. Ed io spero con ogni mia forza che gli avvenimenti successivi giungano al più presto così da conciliare, se è possibile, quelli che in me sono due desideri ugualmente forti: il desiderio di partire, e il desiderio opposto di restare.³⁴

Kasnoga proljeća 2012. godine u Zadru, pri predstavljanju prijevoda na hrvatski jezik ovoga *kviz romana (romanzo quiz)*, kako ga Cecconi naziva

-----

str. 198. Te također o žanrovskoj klasifikaciji samoga romana: „*La Corsara* je nesumnjivo klasični autobiografski roman u kojem pisac kraće, ali vrlo značajno razdoblje svoga života, tematizira kao muku sazrijevanja otežanu povijesnim događanjima koji su ujedno i zemljopisni usud. To je još jedan roman o kolizijskom prostoru svjetova, u ovom slučaju o Zadru neposredno nakon Drugog svjetskog rata kad se počinje raspadati rapalska trgovinska farsa i Zadar se geografski integrira u svoj prirodni teritorij doživjevši još jedan šok promjena.“, str. 200.

³³ RAFFAELE CECCONI, *La Corsara: romanzo quiz*, cit., str. 7.

³⁴ Ivi, str. 243.-244.

u prvom izdanju,³⁵ autor se dirljivim obraćanjem okupljenima još jednom osvrnuo na svoje iskustvo egzila i istaknuo sljedeće:

Io ritorno qui dopo tanti anni e trovo una città molto diversa. Perché qui nel frattempo, insieme a nuove case, sono sorte nuove famiglie, nuove generazioni, fatte di persone le quali, nella maggioranza, parlano una lingua che non conosco bene. Trovo quindi una popolazione a me sconosciuta, venuta dopo di me. Ed è gente per lo più nata e cresciuta qui che giustamente ama questa città. Ma allo stesso modo, desidero dire, in cui l'ho amata e l'amo io che in questa città, da italiano, sono nato e cresciuto più di mezzo secolo fa.³⁶

Možemo zaključiti kako se u njegovom slučaju uistinu potvrđuje Saidova teza kako je egzil barijera među egzilantom i njegovim zavičajem koja nikako ne uspijeva biti premošćena, a jaz sa godinama postaje sve veći. Međutim, ono što je kod Ceconijevo iskustva bitno, unatoč brojnim nedaćama i bolnom iskustvu proživljenom u ključnim, adolescentskim godinama života, jest piščev neuništivi optimizam, kojim i zaključuje roman: „Sono bellissimi questi momenti che viviamo“.³⁷

Treći autor na čije ćemo se djelo autobiografskog pečata osvrnuti jest Marco Perlini.³⁸ Kao i Raffaele Ceconi, rođeni je Zadrani koji u svom

-----

³⁵ Moramo napomenuti kako je roman izdan bez navedenog autora. Upravo mu je zbog toga podnaslov „romanzo quiz“ jer se Ceconi u „polemičnom uvodu“ (usp. ŽIVKO NIŽIĆ: *Biografska proza Zadrani Raffaele Ceconi - Rijeka Leta bez čarolije*, cit., str. 200.) poigrava s čitateljima postavivši im „referendumsko“ pitanje je li roman zaslužio biti objavljen od strane poznatih talijanskih izdavača te mogu li čitatelji odgonetnuti tko je zapravo autor djela: „I lettori sono anche invitati a indovinare chi è l'autore di questo romanzo: sarà un giovane alle prime armi o un letterato esperto? Sarà un Moravia, un Cassola, o un Pratolini ultima maniera?“ u: RAFFAELE CECONI, *La Corsara: romanzo quiz*, cit., str. 13.

³⁶ Riječ je, kako smo već napomenuli, o autorovom obraćanju publici pri predstavljanju hrvatskoga prijevoda njegovog romana *La Corsara / Gusarica* 9. svibnja 2012. godine u prostorijama Znanstvene knjižnice Zadar.

³⁷ RAFFAELE CECONI, *La Corsara: romanzo quiz*, cit., str. 249.

³⁸ Marco Perlini (Zadar, 1905. - Vicenza, 1995.) možda je najbolje opisan riječima Paola Simoncellija: „l'erede di una tradizione culturale mitteleuropea in cui si incrociano rami familiari austriaci, boemi, dalmati e scozzesi, in cui figurano funzionari dell'imperial-regio governo asburgico e coscritti napoleonici caduti in Russia al tragico passaggio della Beresina. [...] L'avvenire, che progressivamente

dnevniku,³⁹ objavljenim pod naslovom *Non ho più patria*,⁴⁰ opisuje događaje koji su se odvijali između studenog 1943. i lipnja 1945. godine. Upravo ga je bolno iskustvo napuštanja rodnoga grada i uništenje svijeta kakvog je poznao prije nemilih povijesnih promjena potaklo na pisanje ovoga djela, možda njegovog najljepšeg i najzrelijeg:

In questo il traboccare ricorrente dello smarrimento dell'esilio, dell'angoscia per la perdita delle più care memorie familiari, della paura per un futuro oscuro contrassegnato da una cotale tragedia, si stempera nella leggerezza dell'ironia che spesso si fa autoironia o lampeggia nel paradosso, e nella dolcezza degli affetti familiari, in una prosa limpida, pacata, classicamente misurata che ne rivela il solido substrato culturale.⁴¹

-----

si annunciava fosco fino a concludersi tragicamente con la fuga da Zara nel '43, non lascia campo a rancori o a desideri di vendetta; piuttosto fonda un europeismo dialettico, delineato dalla necessità di superare la negatività di eventi subiti sulla propria pelle: l'incoscienza italiana, l'occupazione tedesca, la prepotenza slava, i micidiali bombardamenti anglo-americani.", u: http://www.corriere.it/unita-italia-150/recensioni/10_ottobre_25/risorgimento-dalmata-perlini_0710b026-e06e-11df-a41e-00144f02aabc.shtml?refresh_ce-cp (zadnji put pristupljeno 10.6.2015.) te kao „zaratino, socio emerito della Società Dalmata di Storia Patria, collaboratore di diversi quotidiani e riviste tra le quali la Rivista Dalmatica, scrittore e pensatore erudito, poeta, uomo di vasta cultura, di spirito arguto e di fede profonda, ha onorato la Dalmazia con una vita dedicata a farne conoscere le contraddittorie peculiarità delle quali fu un interprete appassionato. [...], nel fondo del suo cuore di gentiluomo d'antico stampo restò sempre, cocente, l'immagine della sua Dalmazia, che, nella pacatezza della maturità, superando ataviche preclusioni culturali ed etniche, vagheggiò tommaseianamente come una nuova Illiria o "Novilliria", terra di civiltà veneto-slava, con proprie distintive caratteristiche anche etniche, una "Dalmazia dalmata" appunto, motivo dominante di quasi tutti i suoi scritti" u nekrologu DIDI SALGHETTI DRIOLI, *In ricordo di Marco Perlini* u: *Atti e Memorie della Società Dalmata di Storia Patria, Collana monografica*, N. 1 (Vol. XXI - N.S. X), Roma 1999., str. 165.-166. O životu i djelima Marca Perlinija opširnije u: WALTER CHEREGHIN, CLAUDIO H. MARTELLI, *Dizionario degli autori di Trieste, dell'Isontino, dell'Istria e della Dalmazia*, cit., str. 510.; FRANCESCO SEMI, VANNI TACCONI, *Istria e Dalmazia: uomini e tempi, Dalmazia*, cit., str. 689.-670.

³⁹ Opširnije o ovome u radu: NEDJELJKA BALIĆ-NIŽIĆ, *L'esodo zaratino nelle opere di Teodoro Francesconi* (Un 'regnicolo' a Zara) e *Marco Perlini* (Non ho più patria), u: *L'esodo giuliano-dalmata nella letteratura, Atti del convegno internazionale, Trieste, 28 febbraio - 1 marzo 2013*, cit., str. 127.-132.

⁴⁰ Za potrebe ovog rada koristili smo sljedeće izdanje: MARCO PERLINI, *Non ho più patria*, cit. Međutim, valja također napomenuti kako je prvi naslov ovog Perlinijevog dnevnika *Un italiano alla finestra* i kako je uz to objavljivan u nastavcima u „La rivista dalmatica“ naslovljen kao *Riflessi di esilio (frammenti di diario 1946-52)*, godište 25/1 (1954.) te kao *Pagine inedite di diario*, godište 27/3 (1956.).

⁴¹ DIDI SALGHETTI DRIOLI, *In ricordo di Marco Perlini*, cit., str. 165.

Perlinijev dnevnik nesumnjivo može biti okarakteriziran kao autobiografsko djelo, budući da je sam dnevnik u teoriji književnosti određen kao žanr, odnosno podžanr autobiografske književnosti.⁴² Nesumnjivo je kako pisanje dnevnika inače ima terapijski učinak, a posebice u okolnostima u kojima se našao autor.⁴³ Moramo pridodati i činjenicu kako je samom dnevniku autor priložio i kratki prikaz vlastitoga života, artikuliravši ga na jedan izuzetno autoironičan način, apostrofiravši svoje iskustvo i viđenje rata i egzila:

Ingannato dall'incoscienza degli italiani, depredato dalla perfetta organizzazione tedesca, esiliato dalla cosciente prepotenza degli slavi, bombardato e misconosciuto dalla raffinata scelleratezza degli inglesi e dall'infantile idiozia degli americani, io - europeo avanti lettera - sto, con scampoli e ritagli del mio spirito e della mia carne, costruendo la unità d'Europa, che si fa a spese dei grandi disgraziati e dei bastardi, come me.⁴⁴

U jednom trenutku Perlini nema volje niti za pisanjem, niti za razmišljanjem te mu jedino preostaje nada, ali i to ističe u svom specifičnom autoironičnom tonu: „Non voglio scrivere. Non voglio pensare. Voglio sperare. Ma sperano i saggi o sperano i pazzi”.⁴⁵ Kasnije ističe kako mu upravo pisanje pomaže da se pomiri sa svojim stanjem: „è vero che questo quadernetto mi aiuta a vivere”.⁴⁶ Zaključuje kako „Il ricordo e la speranza, il passato e l'avvenire, sono i soli due momenti della vita di un uomo non indegni di essere vissuti; ma l'indegno di essere vissuto, il presente, è l'unico che si vive nella realtà”.⁴⁷ Iz ovog je citata vidljiv kompleksan sustav razmišljanja egzilanta koji, u nemogućnosti vraćanja u prethodno stanje svijesti, ostaje na razmeđu dvaju svjetova: prošlosti i sadašnjosti.

Možemo naša razmišljanja zaokružiti ustanovivši kako je upravo pisanje kod sva tri autora - Bettize, Cecconija i Perlinija - čijih smo se djela autobio-

-----
⁴² Usp. MILIVOJ SOLAR, *Književni leksikon*, cit., str. 86.

⁴³ Usp. NEDJELJKA BALIĆ-NIŽIĆ, *L'esodo zaratino nelle opere di Teodoro Francesconi (Un 'regnicolo' a Zara) e Marco Perlini (Non ho più patria)*, cit., str. 129.

⁴⁴ MARCO PERLINI, *Non ho più patria*, cit., str. 139.

⁴⁵ Ivi, str. 27.

⁴⁶ Ivi, str. 63.

⁴⁷ Ivi, str. 95.

grafskog pečata dotakli, terapijski element kojim pokušavaju uspostaviti most od trenutka u kojem se nalaze prema prošlosti za kojom neprestano čeznu. Oni su „žrtve zemljopisa“, ali su u isto vrijeme i „žrtve vremena“. Njihov je egzil očit, vanjski, Guillénovim terminima: „actual“, ali je u isto vrijeme i unutarnji, psihološki, „inner exile“. Nemogućnost ponovnog proživljavanja osjećaja koje su doživljavali dok su bili dijelom vlastitog zavičaja generira prazninu koju egzilanti u općenitijem smislu pokušavaju popuniti na različite načine, a pisanje se u mnogih književnika, pa tako i ova tri autora, afirmiralo kao jedan od modusa „liječenja“ od „bolesti egzila“ - kako je Bettiza naziva, a Said teoretizira. Usudujemo se zaključno primijetiti kako je upravo nada nit koja zajedno veže većinu ljudi čija je sudbina obilježena neizbrisivim pečatom egzila te im nada za boljim sutra koju prenose medijem književnosti svesrdno pomaže pri popunjavanju praznine koju egzil - neumoljivi fenomen nepripadanja i nostalgčnosti - generira u njihovim životima.

ESILIO COME CATEGORIA AUTOBIOGRAFICA NELLE OPERE SCELTE DI ENZO BETTIZA, RAFFAELE CECCONI E MARCO PERLINI

Esilio è senza dubbio un fenomeno che esiste nella cultura e civiltà umana sin dall'inizio dei tempi. Può essere analizzato come il motore e l'ispirazione di tantissime opere letterarie, non soltanto in una letteratura particolare, come quella italiana, ma in letteratura presa in considerazione nei termini più generici. Comunque, la produzione di questo tipo di opere concernenti l'esilio è prevalentemente dello stampo memorialistico, non avendo una grande bravura artistica, ma possedendo piuttosto il valore documentario, non essendo il caso con le opere esaminate. Il contributo cerca di rappresentare e analizzare gli elementi autobiografici del fenomeno dell'esilio nelle opere scelte di tre autori italiani: *Esilio* di Enzo Bettiza, *La Corsara* di Raffaele Cecconi e *Non ho più patria* di Marco Perlini.

BIBLIOGRAFIA

ENZO BETTIZA, *Esilio*, Oscar Mondadori, Milano, 2006.

RAFFAELE CECCONI, *La Corsara: romanzo quiz*, Editrice Corsara, Venezia, 1968.

MARCO PERLINI, *Non ho più patria*, Edizioni dello Zibaldone, Trieste, 1955.

„La battana“: *Letteratura dell'esodo*, godište 27 (1990.), broj 97-98 te *Letteratura*

dell'esodo: pagine scelte, godište 28 (1991.) broj 99-102.

Autor, pripovjedač, lik, priredio Cvjetko Milanja, Svjetla grada, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Osijek, 2000.

BALIĆ-NIŽIĆ, NEDJELJKA, *L'esodo zaratino nelle opere di Teodoro Francesconi* (Un 'regnicolo' a Zara) e *Marco Perlini* (Non ho più patria), u:

- L'esodo giuliano-dalmata nella letteratura, Atti del convegno internazionale, Trieste, 28 febbraio - 1 marzo 2013*
- BALLINGER, PAMELA, *History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans*, Princeton University Press, Princeton i Oxford, 2003.
- BARONI, GIORGIO, BELLIO, ANNA, *Letteratura dalmata italiana*, u: „Rivista di letteratura italiana, godište XXIV, br. 3, 2006., str. 23.-46., objavljen također i u: „La rivista dalmatica“, godište XCV, br. 1, 2009.
- BETTIZA, ENZO, *Egzil*, Marjan tisak, Split, 2004., prev. Karmen Milačić i Ana Prpić
- BETTIZA, ENZO, *Esilio*, Arnoldo Mondadori, Milano, 1996.
- BRODSKI, JOSIF, *Što dalje od Bizanta*, prev. I. Lukšić, „Lettre Internationale“ 5, Zagreb, 1992.
- CECCONI, RAFFAELE, *D --- come Dalmata: poesie nel dialetto de Zara*, Del Bianco, Udine, 1998.
- CECCONI, RAFFAELE, *Gusarica*, Zajednica Talijana Zadar, Zadar, 2011., prev. Danijel Tonkić
- CECCONI, RAFFAELE, *Ofelia*, Editrice Corsara, Venezia, 1970.
- CHIEREGHIN, WALTER, MARTELLI, CLAUDIO H., *Dizionario degli autori di Trieste, dell'Isontino, dell'Istria e della Dalmazia*, Hammerle Editori, Trieste, 2014.
- CVETAJEVA, MARIJA, *Poet i vremena*, u: M. Cvetaeva, *Izabrannaja proza v duh tomah*, T. I., str. 367.-380., Russica Publishers, New York, 1979.
- Egzil, emigracija: novi kontekst: zbornik*, priredila Irena Lukšić, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2002.
- Exile in Literature*, edited by María-Inés Lagos-Pope, Bucknell University Press, Lewisburg, Associated University Presses, London and Toronto, 1988.
- Già troppe volte esuli: Letteratura di frontiera e di esilio*, a cura di Novella di Nunzio, Francesco Ragni, Università degli studi di Perugia, Perugia, 2014.
- GRUBIŠIĆ, VINKO, *Hrvatska književnost u egzilu*, Knjižnica Hrvatske revije, Barcelona, München, 1991.
- GUILLÉN, CLAUDIO, *On the Literature of Exile and Counter-Exile*, u „Books Abroad“, godište 50., broj 2 (proljeće, 1976.), str. 271.-280.
- KALOGJERA, BRANKA, *Pisci između dviju domovina*, Hrvatsko filološko društvo: Grafrade, Rijeka, 2003.
- KLAIĆ, BRATOLJUB, *Rječnik stranih riječi: Tuđice i posuđenice*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
- Književnost u emigraciji: „Književna smotra“ 29 (1997) 2/3 (104/105)*
- L'esodo giuliano-dalmata nella letteratura, Atti del convegno internazionale, Trieste, 28 febbraio - 1 marzo 2013*, a cura di Giorgio Baroni e Cristina Benussi, Fabrizio Serra Editore, Pisa, Roma, 2014.
- Literature in Exile*, edited by John Glad, Duke University Press, Durham and London, 1990.
- NIŽIĆ, ŽIVKO, *Biografska proza Zadrana Raffaele Ceconija - Rijeka Leta bez čarolije*, u: *Hrvatsko-talijanski književni odnosi: Zbornik 9*, uredila Sanja Ročić, FF press, Zagreb, 2005., str. 197.-223.
- NIŽIĆ, ŽIVKO, *Da un mare all'altro. Ritorno poetico alla patria di Raffaele Ceconi*, u: „La battana“, godište XLII (2005.), broj 157/158, str. 53.-72.
- NIŽIĆ, ŽIVKO, *Indagine ed esaltazione del dalmatismo nel romanzo Esilio di Enzo Bettiza*, u: *Civiltà italiana. Nuova serie 4-2006, volume secondo, Italia e Europa: dalla cultura nazionale all'interculturalismo, Atti del XVI Congresso, Cracovia (Polonia) 26-29 agosto 2004*, str. 375.-383.
- NIŽIĆ, ŽIVKO, *Kolizijske kulture u prozi Fulvija Tomizze*, Edit, Rijeka, 1996.
- NIŽIĆ, ŽIVKO, *La poesia del ritorno di Raffaele Ceconi e la poetica del Canzoniere di Umberto Saba*, u: *L'esodo giuliano-dalmata nella letteratura, Atti del convegno internazionale, Trieste, 28 febbraio - 1 marzo 2013*, cit., str. 345.-353.
- NIŽIĆ, ŽIVKO, *Temi istriani e dalmati - Istarske i dalmatinske teme*, Edit, Rijeka, 1999.
- PERLINI, MARCO, *Pagine inedite di diario*, u: „La rivista dalmatica“, godište 27/3 (1956.).
- PERLINI, MARCO, *Riflessi di esilio (frammenti di diario 1946-52)*, u: „La rivista dalmatica“, godište 25/1 (1954.)
- Quaderni di Synapsis. VII: Esilio: Atti della Scuola Europea di Studi Comparati: Pontignano, 18-25 settembre 2006*, a cura di Roberto Russi, Le Monnier, Firenze, 2008.

- RASPUDIĆ, NINO, *Jadranski (polu)orientalizam: prikazi Hrvata u talijanskoj književnosti*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2010.
- RELLA, FRANCO, *Dall'esilio: La creazione artistica come testimonianza*, Feltrinelli, Milano, 2004.
- SABLIĆ TOMIĆ, HELENA, *Hrvatska autobiografska proza: Rasprave, predavanja, interpretacije*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.
- SAID, EDWARD W., *Nel segno dell'esilio: riflessioni, letture e altri saggi*, traduzione di Massimiliano Guareschi e Federico Rahola, Feltrinelli, Milano, 2008.
- SAID, EDWARD W., *Reflections on Exile and Other Essays*, Harvard University Press, Cambridge Mass., 2002.
- SALGHETTI DRIOLI, DIDI, *In ricordo di Marco Perlini u: Atti e Memorie della Società Dalmata di Storia Patria, Collana monografica*, N. 1 (Vol. XXI - N.S. X), Roma 1999., str. 165.-166.
- SEMI, FRANCESCO, TACCONI, VANNI, *Istria e Dalmazia: uomini e tempi, Dalmazia: Le figure più rappresentative della civiltà dalmata nei diversi momenti della storia: con ampia bibliografia generale e particolare*, Del Bianco Editore, Udine, 1992.
- SENNET, RICHARD, *Lo straniero: due saggi sull'esilio*, traduzione di Fiorenza Conte, Feltrinelli, Milano, 2014.
- SOLAR, MILIVOJ, *Književni leksikon: Pisci. Djela. Pojmovi (Drugo, prošireno izdanje)*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.
- ŠKVORC, BORIS, *Egzilna i emigrantska književnost: Dva modela diskontinuiteta u sustavu nacionalnog književnog korpusa u doba kulturalnih studija*, u: „Kolo“, godište XIV, br. 2, ljeto 2004., str. 5.-33.
- TABORI, PAUL, *The Anatomy of Exile: a semantic and historical study*, Harrap, London, 1972.
- The Literature of Emigration and Exile*, edited by James S. Whitlark and Wendell Aycock, Texas Tech University Press, Lubbock, 1992.
- The Literature of Exile*, edited by Robert G. Collins and John Wortley, University of Manitoba Press, Winnipeg, 1975.
- The Oxford Book of Exile*, edited by John Simpson, Oxford University Press, Oxford, New York, 2002.
- VIDIĆ, ADRIJANA, *Ženska autobiografija u Rusiji: Modeli osobnog i javnog*, doktorski rad, Zagreb, 2011.
- Women's Writing in Exile*, edited by Mary Lynn Broe and Angela Ingram, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, London, 1989.
- ZENG, HONG, *The Semiotics of Exile in Literature*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.
- ZLATAR, ANDREA, *Autobiografija u Hrvatskoj: Nacrtni povijesti žanra i tipologija narativnih oblika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
- ZLATAR, ANDREA, *Ispovijest i životopis: Srednjovjekovna autobiografija: Rasprava*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2000.
- ZLATAR, ANDREA, *Tekst, tijelo, trauma: ogleđi o suvremenoj ženskoj književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.
- INTERNET IZVORI:
- http://www.coordinamentoadriatico.it/index.php?option=com_content&task=view&id=2104&Itemid=1
- http://www.corriere.it/unita-italia-150/recensioni/10_ottobre_25/risorgimento-dalmata-perlini_0710b026-e06e-11df-a41e-00144f02aabc.shtml?refresh_ce-cp
- <http://www.ctl.unipg.it/issues/ESULI/TOMO%20I.pdf>
- <http://www.ctl.unipg.it/issues/ESULI/TOMO%20II.pdf>
- http://www.literary.it/ali/dati/autori/cecconi_rafraffe.html
- <http://www.matica.hr/kolo/296/Egzilna%20i%20emigrantska%20knji%20evnost%203A%20Dva%20modela%20diskontinuiteta%20u%20sustavu%20nacionalnog%20knji%20evnog%20korpusa%20u%20doba%20kulturalnih%20studija/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=8EvoZ7vguoA>